

I. Balanjuk, L. Sas

The state and tendencies of providing of subjects of management of agrarian sphere by workers. The external and internal factors of influence on personnel's providing the subjects of management of agrarian sphere are introduced. The analysis of natural and migratory increasing (reduction) of the quantity of population in rural locality is conducted. Quantitative and age-old of agriculture workers' staff is determined. A wage rate in agriculture is analyzed. The state of preparation and improvement of professional skills of the personnel in agriculture, demand and supply of labour force for the agricultural workers of at the registered market of labour is enlightened.

Keywords: workers, agriculture, quantity of population, quantitative workers', age- old workers staff", motivation of labour, improvement of professional skills, demand and supply of labour force.

Одержано: 18.06.2014 р.

УДК 331.556.4

Пітюлич Михайло Іванович,

*доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу,
Мукачівський державний університет*

НОВІТНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА ЇХ НАСЛІДКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

У статті розкрито сучасні тенденції міжнародної трудової міграції, а саме напрямки зовнішньої трудової міграції, масштаби виїзду трудових мігрантів в різні країни, окреслено причини таких тенденцій. Запропоновано конкретні заходи з боку органів державної влади, які слід провести в процесі здійснення трудовіміграційної політики. Розкрито наслідки впливу зовнішньої трудової міграції на соціально-економічний розвиток України.

Ключові слова: трудова міграція, демографія, міграційна політика, тенденції, причини.

ВСТУП

Постановка проблеми. Активізація досліджень, що закладають теоретичні засади для обґрунтування та реалізації трудовіміграційної політики в умовах економічної трансформації, підносить на новий рівень науку про народонаселення, проектуючи вектор її розвитку в прикладну площину. Демографічна наука в нинішніх умовах економічного поступу покликана реально впливати на соціально-економічний розвиток суспільства відповідно до інституційних змін в економічному базисі та об'єктивних закономірностей функціонування ринкової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останній період часу в розвитку вітчизняної демографічної науки завдяки зусиллям Е.Лібанової, С.Пирожкова, В.Онікієнка, В.Новікова, Т.Заєць, Л.Семів, У.Садової та багатьох інших вчених-демографів досягнуто певних позитивних результатів, наслідком яких стала розробка Стратегії демографічного розвитку на 2006-2015 роки, в якій задекларовані концептуальні ідеї та стратегічні пріоритети демографічної політики в Україні.

Постановка завдання. Демографічна політика сьогодні має під собою серйозну теоретико-методологічну базу дослідження, то така її важлива компонента, як трудова міграція, достатнього наукового забезпечення під собою не має.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Дослідження трудовіміграційних процесів, за незначним винятком, знаходяться на початковій стадії, багато методичних та організаційних аспектів їх регулювання належним чином не розкриті, а наукові доробки, напрацьовані в процесі реформи, не доведені до рівня практичного використання і не враховують всієї мінливості ситуацій та глибини трансформаційних процесів.

Як наслідок, сьогодні в Україні не має продуманої міграційної політики. Дії уряду з регулювання трудової міграції є несистемними, їм бракує чіткої цільової постановки, окреслення кола завдань, що вирішуються в різних часових лагах, щодо локалізації масштабів трудової міграції та визначення важелів впливу на зовнішню трудову міграцію.

Органи державної влади на місцях та органи місцевого самоврядування не впливають на формування міграційних потоків, що відповідають інтересам розвитку національної економіки та реалізації регіональних факторів економічного зростання.

А між тим сьогодні трудова міграція – один з визначальних чинників, що характеризує розвиток соціально-трудова відносин, формує ситуацію на регіональних ринках праці, сферу зайнятості, рівень добробуту, структуру споживання і заощадження,

режими відтворення населення.

Міграція як форма руху економічно активної частини населення може відбуватися в трьох основних формах – мятникова міграція працездатного населення, що має на меті регулярні поїздки до місця роботи за межі свого населеного пункту; внутрішня або міжрегіональна міграція, зв'язана з трудовими переміщеннями в межах країни та міжнародна міграція, обумовлена переміщенням робочої сили з однієї країни в іншу.

В структурі міграційних потоків особливе місце в умовах відкритості та інтернаціоналізації економічних відносин посідає міждержавна міграція робочої сили, яка набула масштабного характеру і поглинула значний контингент економічно активного населення світу.

Все це актуалізує дослідження міжнародної міграції робочої сили як однієї з форм світових господарських зв'язків в умовах глобалізації світової економіки. При цьому слід мати на увазі, що якщо міграція населення - це переміщення людей (сімей) у міжнародному територіальному просторі з метою пошуку місця постійного проживання, то міграція трудових ресурсів – це переміщення людей у міжнародному територіальному просторі з метою пошуку місця роботи без зміни місця постійного проживання. Міжнародну трудову міграцію робочої сили можна розглядати як «переміщення працездатного населення з однієї країни в іншу в пошуках роботи, вищої заробітної плати, кращих умов життя, у процесі якої відбувається формування її інтернаціональної вартості [2, с. 387]. Міждержавна міграція робочої сили виникає і розвивається зі становленням та еволюцією міжнародної міграції капіталу та міжнародної торгівлі.

Сучасна міжнародна міграція робочої сили являє собою складний феномен, який впливає на всі сторони розвитку суспільства – економіку, політику, демографічну ситуацію, національні відносини, ідеологію, релігію тощо. Принаймні це означає, що міждержавна трудова міграція охоплює все більш значну частину населення, зростає її роль в житті суспільства. Для того щоб ефективно управляти міграційними процесами на макро-, мезо- та мікроекономічному рівні вкрай важливим є науковий аналіз основних її закономірностей розвитку в умовах глобалізації світової економіки.

Перша закономірність міжнародної міграції полягає в тому, що її фундамент формує трудова міграція. Звідси цілком очевидним є висновок про те, що яка б мотиваційна складова не лежала в основі трудових переміщень, визначальною є її економічна компонента, зв'язана з пошуком нового місця прикладання праці за межами країни, що відповідає потребам і інтересам людини.

Виділяючи пріоритет економічного характеру, слід обов'язково мати на увазі демографічний аспект міжнародної трудової міграції, який суттєво впливає на динаміку загальної чисельності населення, її статево-вікову структуру, як країн-донорів робочої сили так і країн реципієнтів трудових мігрантів. Підтвердженням цього є несприятлива демографічна ситуація в

більшості Європейських країн та країнах СНД, де намітилася чітка тенденція до депопуляції населення, що негативно відображається на процесах відтворення населення, функціонування національного ринку парці, а відтак задоволенні потреб виробництва у найманих працівниках. Так, наприклад, якщо в 1990 році кожна четверта особа у світі була жителем Європи, то сьогодні європейці становлять лише 10 відсотків населення. Згідно з прогнозами експертів ООН, до 2050 року частка європейців зменшиться до 7,2%, тоді як відсоток населення Африканського континенту збільшиться з 14 % до 21,3%. Зростання населення спостерігається переважно в країнах, що розвиваються. До 2050 року відсоток населення, яке проживає в менш розвинених країнах, зросте майже вдвічі. Водночас збільшиться відставання цих держав від більш розвинених за рівнем життя [3, с. 13]. Наведене, з одного боку вказує, що міграція з економічних причин буде зростати, а з другого стає цілком очевидним, що потреба в робочій силі розвинутих країн світу за рахунок власного національного трудового потенціалу не буде задоволена. За оцінками експертів, для збереження чисельності населення на необхідному рівні до 2050 року Європейським країнам знадобиться 47,9 млн. мігрантів, а Росії – 24,9 млн. Щоб зберегти чисельність працездатного населення необхідна ще більша кількість мігрантів – 79 млн. для ЄС та 35,8 млн. для Росії [9, с. 219].

За таких умов трудова міграція з України і особливо її західних областей буде зростати, що створює певні загрози, оскільки за прогнозними оцінками до 2030 року чисельність населення України очікується на рівні 30 млн. осіб. Тому можна погодитися з думкою «якщо оминати увагою структуру (вікову, регіональну, освітньо-кваліфікаційну, фізично-психологічну, людського потенціалу, то реальна безпека і, відповідно, суверенітет української держави є уявною (віртуальною), як і стабільність динаміки розвитку соціально-економічної мегасистеми. Зрештою, фізична відсутність громадян країни ставить під питання досягнення будь-яких генеральних цілей такого розвитку» [5, с. 13]. Таким чином недооцінка демографічного чинника тягне за собою відповідні негативні соціально-економічні, політичні наслідки, що особливо небезпечно в умовах посилення депопуляційних процесів в демографічному розвитку населення країни і об'єктивно вимагає посилення уваги з боку держави до якісного складу населення – продовження тривалості життя, поліпшення стану здоров'я, підвищення соціальних стандартів тощо.

Друга закономірність міжнародної трудової міграції полягає в постійному збільшенні контингенту населення, включеного в орбіту міжнародної трудової міграції.

Точні масштаби трудової міграції визначити в умовах відсутності об'єктивних статистичних даних не можливо, хоча тенденції її розвитку зрозумілі. Як зазначає У. Садова, сучасна офіційна статистика фіксує досить скромні масштаби міграційних переміщень населення. Проте, за неофіційними даними

міграційна ситуація досить складна. Розходження неофіційних даних про масштаби стаціонарної міграції громадян України сягають більше п'ятикратних меж від 1,5 до 7 млн. осіб. Це відповідно дає не лише хибну уяву про спосіб життя значної частини українського населення, але й заважає критичному осмисленню міграційних ризиків, які мають стратегічне значення для розбудови української держави [8, с. 4-5]. Зокрема, за експертними оцінками, на території Російської Федерації перебуває більше 2 млн. українських працівників-мігрантів, в Італії – 500 тис., Польщі – 450 тис., Іспанії – 250 тис., Чехії – 150 тис., Португалії та Греції по 7,5 тис., Великій Британії – 70 тис., Нідерландах – 40 тис., США – 500 тис. осіб. Наведене є свідченням того, що міжнародна трудова міграція набула масштабного характеру. До неї залучено населення практично всіх регіонів країни, особливо Західних областей України. Основним контингентом трудової міграції є населення малих міст (33%) і сільської місцевості (58%). Як свідчать соціологічні обстеження, найчисленнішу групу становлять безробітні (до 45%). Така ситуація створює відповідні ризики, тим більше, що за прогнозами експертів у найближче десятиліття кількість мігрантів, що приймаються індустріально розвинутими країнами світу зберігатиметься на високому рівні (близько 2 млн. осіб щороку), що складає приблизно 3% світового населення.

Враховуючи існуючі тенденції, державна політика регулювання трудовіміграційними процесами в Україні повинна бути спрямована на уповільнення динаміки міграції населення, утримання чисельності та структури населення на рівні, що забезпечує підтримку господарської освоєності територій, як невід'ємної умови їх сталого соціально-економічного зростання. Відповідно арсенал державної трудовіміграційної політики повинен включати дослідження прояву зворотної міграції; удосконалення інституціонального базису зміцнення економічної безпеки країни та її регіонів, особливо тих, де масштаби трудової міграції набули загрозливого характеру; оцінку ефективності та втрат від трудової міграції; дослідження мотиваційних її складових; аналіз внутрішньої мобільності економічно активного населення в умовах реструктуризації економіки, вивчення причин, які створюють нерівні умови при працевлаштуванні сільського і міського населення.

Третьою закономірністю міжнародної трудової міграції є зміна вектору трудовіміграційних потоків в напрямку європейських країн. В основі цього лежить декілька важливих причин, основними з яких є:

а) геополітичні зміни, пов'язані з розпадом соціалістичної системи та отримання колишніми соціалістичними країнами та республіками СРСР статусу незалежних держав;

б) орієнтація країн, які отримали незалежність на побудову соціально орієнтованої ринкової економіки, що об'єктивно робить їх економічно відкритими і, відповідно, інтенсифікує трудові переміщення внаслідок глибокої диференціації в умовах праці, її оплаті, культурі виробництва, можливостях кар'єрного та професійного зростання;

в) активізація участі колишніх країн соціалістичного табору у діяльності міжнародної організації праці та підписання значної частини конвенцій МОП, які встановлюють мінімальні стандарти праці для трудових мігрантів та їх сімей. Ці конвенції містять положення про квоти допуску мігрантів, встановлюють максимальний період часу їх працевлаштування за кордоном, визначають правове становище та соціальні гарантії;

г) поступова лібералізація візового режиму з країнами Європейського Союзу, що зумовила відкритість їх національних ринків праці та можливість легального і безпечного працевлаштування громадян іноземних країн.

Можна навести також інші важливі аргументи, які генерують умови для інтенсифікації трудовіміграційних потоків у країни Європейського Союзу, однак достатньо і цих, щоб зрозуміти, що європейський вектор трудової міграції є визначальним не лише сьогодні, а збережеться і у віддаленій перспективі. За таких умов державна трудовіміграційна політика повинна переслідувати дві ключові цілі: перша – це захист соціально-економічних інтересів і прав українських працівників-мігрантів всіма доступними у цивілізаційному світі засобами. Це обумовлено тим, що зменшити масштаби трудової міграції в найближчій перспективі є дуже проблематично. Соціологічний моніторинг працездатного населення країни, особливо серед молоді, показує, що більше 40% відсотків працездатного населення свою подальшу трудову кар'єру пов'язує з виїздом за кордон. Звідси виникає проблема системного характеру, пов'язана із захистом прав і свобод українських трудових мігрантів. Друга – збереження трудового та інтелектуального потенціалу держави. Йдеться про уповільнення темпів і масштабів трудової міграції, оскільки трудова міграція становить певну загрозу цьому потенціалу. А новітньою її формою є перетворення значного сегменту тимчасової трудової міграції на стаціонарну або безповоротну. Соціологічні дослідження трудових мігрантів показують, що виїжджаючи вперше, працівники-мігранти, як правило, налаштовані в стислі строки заробити найбільше грошей і повернутися додому. Однак із збільшенням емігрантського стажу їх світогляд суттєво змінюється в площину орієнтації на постійне місце проживання в країні, де вони працюють. Особливу увагу слід звернути на те, що масштаби трудової міграції з України збільшує її «ланцюговий» характер, який проявляється у тому, що вдаль працевлаштування одного мігранта нерідко тягне за собою міграцію всіх його родичів і знайомих. У сільській місцевості дію цього чинника підсилюють розгалужені по населених пунктах сільського типу родинні зв'язки і груповий («бригадний») характер працевлаштування чоловіків, які серед трудових мігрантів кількісно переважають [7].

Цілком вірогідно, що більшість українців, які працюють в країнах із значно вищим, ніж в Україні, заробітками легально та можуть розраховувати на професійне та соціальне просування набуття статусу постійних жителів, навряд чи повернуться на

батьківщину. Наприклад, посольством України в Італії відмічено, що випадки возз'єднання сімей України в цій країні почастишали [6, с. 78]. Наростання безповоротного характеру трудової міграції підтверджують експерти міжнародного благодійного фонду «Карітас Україна», які констатують через фінансову кризу українські трудові мігранти переїжджають із однієї країни в іншу, проте не збираються повертатися на батьківщину[1]. Ситуація ускладнюється ще й тим, що зміна середовища і життя за час еміграції призводять до переоцінки особистісних цінностей. Це підтверджується дослідженнями польських вчених, які показали, що в людини, яка перебуває за кордоном, ціннісні орієнтації пов'язані з родиною, поступово нівелюються, тобто втрачають свою важливість, що можна частково пояснити тривалою розлукою із родиною. Аналогічно втрачають свою важливість такі цінності, як безтурботне життя та пошана, внаслідок статусу емігранта за кордоном. Формою матеріалізації безповоротної трудової міграції є поява в Італії, Іспанії, Португалії – тобто країнах високої концентрації трудових мігрантів – українських поселень, де функціонують школи з українською мовою навчання, церкви, освітньо-культурні заклади. Це є переконливим свідченням того, що цей сегмент трудової міграції зорієнтований на постійне місце проживання в цих країнах.

Безповоротна трудова міграція створює найбільші загрози – неминучі демографічні втрати та зниження кількісних та якісних параметрів трудового потенціалу внаслідок того, що в орбіту трудові міграційних процесів включені особи найбільш продуктивного віку. Саме на вирішення цих двох ключових проблем повинна націлюватися державна міграційна політика. Арсенал застосовуваних державою інструментів повинен передбачати здійснення цілого комплексу заходів, найважливішими з яких є:

- захист прав трудових мігрантів, забезпечення сприятливих умов для легалізації їх працевлаштування;

- ініціювати переговори з країнами-реципієнтами, особливо тими, де сконцентровані основні потоки міграції, про підписання міждержавних угод про взаємне визнання стажу, що дасть можливість трудовим мігрантам здійснювати відповідні платежі до пенсійних фондів країн по місцю їх працевлаштування і в разі повернення на батьківщину, отримувати зароблену пенсію за кордоном;

- активне сприяння з боку органів державної влади та місцевого самоврядування самозайнятості трудових мігрантів, відкриття власної справи, малого підприємництва, організації фермерських господарств;

- надання дозволу на безмитне ввезення з-за кордону основних засобів для організації власної справи та створення пільгових умов оподаткування протягом стартового періоду;

Четвертою закономірністю міжнародної трудової міграції населення є міграція висококваліфікованих працівників або так звана інтелектуальна трудова міграція. За даними Світового банку, Україна втрачає не тільки різноробочих, але й

дипломованих фахівців, оскільки сьогодні за кордоном працює 3,5% трудових мігрантів від загальної кількості українців, які мають вищу освіту.

Безумовно, що основним чинником формування інтелектуальних трудові міграційних потоків є процеси глобалізації, дія яких збережеться і у віддаленій перспективі. Підставою для такого висновку є курс індустріально розвинених країн світу на інноваційний шлях розвитку, який формує попит на інтелектуальну працю в різних сферах економічної діяльності. Важливу роль в інтенсифікації інтелектуальної міграції відіграють багатосторонні угоди, такі як ЄС і НАФТА (Північноамериканська угода про вільну торгівлю), міжнародні угоди та організації, такі як ГАТС (Генеральна угода про торгівлю послугами) і ВТО (Всесвітня торгова угода організація), а також міжнародні професійні асоціації тощо. Інтернаціоналізація господарських зв'язків значно модифікувала форми міграції висококваліфікованих кадрів, це «обмін мізками», «циркуляція мізків», «зворотній відтік мізків», що в цілому може розцінюватися як позитивне явище, оскільки особи інтелектуальної праці мають можливість реалізувати свої здібності. Нажаль, для України на сучасному етапі характерною формою міграції висококваліфікованих фахівців є їх втрата для держави [4, с. 408]. Це спричиняє значну шкоду економічному, соціальному та культурному розвитку країни, руйнується національна еліта, стримується розвиток середнього класу – фундаменту стабільності і процвітання суспільства.

Таким чином, сформована модель економіки в країні деформує систему цінностей висококваліфікованих фахівців, знижує і нівелює цінність інтелектуальної праці, підриває соціальну базу ринкових перетворень в країні. За таких умов можна прогнозувати, що інтелектуальний міграційний потенціал накопичуватиметься, генеруючи умови для посилення міграційних ризиків.

В цих умовах вкрай важливим є внесення серйозних коректив в державну міграційну політику, особливо ту її складову, яка регулює інтелектуальну міграцію. Йдеться про те, що ця політика поряд із заходами короткострокового характеру повинна бути зорієнтована на довготривалу перспективу, метою якої є формування інноваційної моделі розвитку економіки України, яка створює умови для розширення сфери докладання інтелектуальної праці.

ВИСНОВКИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

1. Міжнародна трудова міграція виступає однією із важливих форм міжнародних економічних відносин, суть якої полягає у перерозподілі економічно активного населення із однієї країни в інші. Вона носить глобальний характер, що проявляється у переміщенні працездатного населення між державами усього світу. Її розв'язання можливе за умови об'єднання зусиль усієї міжнародної спільноти.

2. В основі сучасної міжнародної трудової міграції лежить ряд важливих закономірностей,

основною із яких є постійне збільшення контингенту населення, включеного в орбіту зовнішніх трудових переміщень. За своїм характером трудова міграція носить економічний характер. Посилення нерівномірності економічного розвитку між індустріально розвиненими країнами та країнами, що розвиваються є однією з основних причин, що генерують умови збільшення масштабів трудової міграції, що вимагає внесення серйозних коректив у регулювання трудові міграційної політики.

3. Особливістю трудової міграції працездатного населення України в сучасних умовах є зміна вектору

трудомиграційних процесів на користь європейських країн, зумовлена геополітичними змінами, відкритістю національної економіки, лібералізацією візового контролю, посиленням євроінтеграційних процесів. Це вимагає посилення взаємодії з країнами-членами Європейського Союзу у створенні сприятливих умов для легалізації українських трудових мігрантів, активізація співробітництва у сфері прикордонного контролю, управління процесами законної міграції, сприяння зворотній міграції, захист прав трудових мігрантів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гришко Л. Заробітчани: куди завгодно, тільки не на батьківщину / Л.Гришко. – [Електронний ресурс]: - Режим доступу: www.dw.de/заробітчани-куди-завгодно-тільки-не-на-батьківщину/a-4319163-1.
2. Економічна енциклопедія: У трьох томах.-Том 2 / Редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. – Київ: Видавничий центр "Академія", 2001. – 848 с.
3. За справедливий підхід к трудящимся-мигрантам в глобальной экономике. Доклад VI. Международное бюро труда. – Женева, 2004. – 214 с.
4. Мир в зеркале международной миграции: сб. статей / Гл. ред. В.А.Ионцев. – М.: МАКС Пресс, 2002. – 408 с.
5. Мокій А. Міжнародна міграція людського капіталу в системі економічної безпеки України / А.Мокій, В.Пронюк, Р.Енверов // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах політичного середовища регіону: [Зб. наук. праць] / НАН України. Ін-т регіональних досліджень; відп.ред. С.І.Бойко. – Львів, 2009. – Вип.6 (80) – С. 12-29.
6. Музика В. Українці в Італії / В.Музика // Політика і час. 2006. №2. – С. 74-80.
7. Рюль В.О. Транскордонна трудова міграція як соціальне явище та її специфіка в Закарпатській області [Електронний ресурс]: Режим доступу: kiev.convdocs.org/docs/92/index-22425.html?page=6
8. Садова У. Міграційні ризики в контексті соціально-економічних трансформацій / У.Садова // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Міграційні процеси в умовах політичного середовища регіону. – С. 3-11.
9. Migration and Remittances: Eastern Europe and the Former Soviet Union / Ed by A.Mansoor and B.Quillin/ - The World Bank, 2006. – 232 p.

Питюлич Михаил Иванович

НОВЕЙШИЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ МЕЖДУНАРОДНОЙ ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ И ИХ ПОСЛЕДСТВИЯ ДЛЯ УКРАИНЫ

В статье раскрыты современные тенденции международной трудовой миграции, а именно направления внешней трудовой миграции, масштабы выезда трудовых мигрантов в разные страны, обозначены причины таких тенденций. Предложены конкретные меры со стороны органов государственной власти, которые следует провести в процессе осуществления трудовой миграционной политики. Раскрыты последствия влияния внешней трудовой миграции на социально-экономическое развитие Украины.

Ключевые слова: трудовая миграция, демография, миграционная политика, тенденции, причины.

M. Pytyulych

LATEST TRENDS OF THE DEVELOPMENT OF INTERNATIONAL LABOUR MIGRATION AND THEIR IMPLICATIONS FOR UKRAINE

The article deals with the modern trends of international labor migration, namely the direction of labor migration, the scale of departure of labor migrants into different countries, and the reasons for these trends. The specific action by the public authorities, which should be carried out in the course of labour migration policy have been suggested. The effects of labor migration on the socio-economic development of Ukraine have been outlined.

Key words: migration, demography, migration policy, trends, causes.

Одержано 12.05.2014р.